

Kačićev trg u Makarskoj arhitektice Olge Pavlinović

Prilog poznavanju hrvatskih trgova

Zahvaljujem kolegama iz Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Splitu, povjesničarima umjetnosti Jošku Belamariću i Radoslavu Tomiću, arhitektu Goranu Nikšiću i fotografu Živku Bačiću koji su mi nesebično ustupili građu iz svoje ustanove, svoje savjete i svoje vrijeme.

Zalihe urbanog u hrvatskom prostoru velike su i neočekivane. Kad nam se čini da već sve znamo, očituje se taj impuls zadržavanja u izvanjskom prostoru, okupljanja, druženja, ukratko: javne komunikacije - i u najmanjim mjestima, ponekad i u „jednostaničnim“ naseljima, kao što su, na primjer, ladanjski objekti ili zaseoci dubrovačkog kraja. Teško da nam je u našoj zemlji, koju smo u ovo doba rata i razaranja naučili prepoznavati kao „zemlju gradova“, u tom smislu išta promaklo.

Pa ipak: jesmo li se pogocima u urbanu baštinu približili definiciji te baštine? Ili od Valpova do Rijeke, Zadra i Splita, teče paralelna radnja samouništavanja gradova, upravo njihovih povijesnih jezgri, s tehnicističkim ili historicističkim izlikama, a svakako zbog neotčitanih sastavnica grada?

Ne samo u nas nego i u svijetu dvadeseto je stoljeće proizvelo daleko više dobre arhitekture nego dobrog urbanizma. Ideologije kolektiva lakše su se utjelovljivale u statici

kontejnera nego u dinamici praznine. Uzmak grada - demokracije, slobode, duha - posebno se očitovao u teškoći formuliranja trga. Točnije rečeno, i ulica i trg izgubili su se u hibridnim prolazištima gigantiziranog sela. Niti je gustoća izgradnje isticala slobodnu površinu, niti brzina kretanja zastoj, niti zelenilo opločenu zemlju. Zavladała je srednja vrijednost, s naglašenom teškoćom prijenosa od makete u ljudsko mjerilo. To je vrednije istaknuti da u jeku krize grada postoji u Hrvatskoj izvanredan primjer formuliranja urbanog središta - upravo na temelju analize i

spoznaje povijesnog (što znači i prirodnog) konteksta.

Riječ je o Kačićevu trgu u Makarskoj, arhitekture Olge Pavlinović. Piscu ovog teksta on je kasno, ali kapitalno otkriće. Prolazeći tek magistralom kroz Makarsku, doživljavajući je iz te vizure pretežno kao skup arhitektonskih nesporazuma šezdesetih i sedamdesetih godina, teško se sluti kvaliteta njezine stare jezgre, a pogotovu kvaliteta kojom je u tu jezgru ušlo naše doba. Zaista, u tom starom gradu, između skladne rive i strašne planine, nalazi

se jedan od nepreskočivih trgova u Hrvatskoj, svakako antologijsko djelo modernog hrvatskog urbanizma.

Kao što oskudni podaci iz nekrologa koji je Olgi Pavlinović pisao Frano Gotovac¹ kažu, Olga Pavlinović rođena je 1927. u Makarskoj, a diplomirala je 1952. u Beogradu. Radila je na urbanističkim planovima Makarske, Gradca, Drvenika, Drašice, Bratuše i drugima; izvela je stambene zgrade na makarskoj obali, školu u Drveniku, Ferijalni savez u Baškoj

Vodi, adaptaciju hotela "Kaštelet" u Tučepima, hotelske paviljone "Riviera" u Makarskoj, stambene solitere u Makarskoj, plažu Biloševac i Kačićev trg u Makarskoj... Preko dvadeset godina sudski se borila za autorstvo regulacionog plana Makarske, i kad je nakon pustih desetljeća dobila spor, Vrhovni sud Hrvatske naložio je tuženome - uzurpatoru autorskih prava, kojega ovom zgodom ne imenujemo - „da se prestane služiti autorstvom na tom planu u roku od 15 dana"... Presuda je donesena 1982. godine, iste one kad je Olga Pavlinović umrla. Poseg za ovom anegdodom, koja je i Gotovcu očito mnogo značila, zasad zamjenjuje ostale spoznaje o osobi o kojoj sigurno vrijedi znati mnogo; taj usputni podatak ocrta tek njezinu tvrdoglavu upornost i osamljenu, pobunjenu čast.

Zahvaljujući arhitektu-konzervatoru Goranu Nikšiću, inače nećaku Olge Pavlinović, uz ovaj tekst nalazi se i nekoliko njezinih crteža. Ti crteži pokazuju s kojom je pažnjom Olga Pavlinović čitala tekst grada, naročito brižljivo bilježeći one motive koji omogućuju zastajanje, boravljenje, koji tumače eksterijer kao interijer, koji predstavljaju „ugrađeni namještaj". Posebno u tom smislu valja upozoriti na crtež dječaka s biciklom. Jer ne samo što ljudski lik prikazuje zastoj svoga pokreta, nego ikonografski detalj kotača egzaltira temu i pokazuje s kojom se svijesti autorica pitala o svojoj zadaći.

Zadaća je bila oblikovati središnji javni prostor na vrlo teškom mjestu. Ne samo zato što je riječ o kosini, nego zato što protagonisti prizora stoje pred pozadinom strahotnog, gotovo nadrealnog masiva Biokova. Moglo bi se reći: trebalo je stvoriti prostor po ljud-

skoj mjeri na podlozi neljudske (ili nadljudske) mjere. Biokovo, ta pozadina koja postaje apsolutni protagonist, stoji na obrnuto postavljenoj sceni. Pozornica se nalazi iznad svoga gledališta, poput svetinje u hramu. Sakralni osjećaj prirode, okvirna svečanost, snažno je prisutan u ovom vidiku. A katedrala sa svojim zvonikom, orijentirana uostalom sjever-jug, dobiva ulogu sažetka. Strogost i jednostavnost njezina pročelja (gradio ju je vojni inženjer²), funkcionira poput ideograma, na kojemu je zvonik naznaka konačnog smjera.

Ono na čemu je, dakle, arhitektica Olga Pavlinović morala raditi jest mjesto s pogledom i nadgledom. Mjesto impozantne širine,

regulirano kao takvo u 18. stoljeću³, širine dovoljne da se ne izgubi osjećaj izravnog spuštanja same planine prema moru. Pogled gleda uzvišeni prizor koji dopire do same vječnosti. Nadgled gleda ljudski mravinjak i organizaciju njegova življenja. Osim jakih „pozicionih” smjerova sjever-jug (motiviranih danas i sadržajima izvan stare jezgre, tržnicom, autobusnim kolodvorom, itd.), postoje smjerovi rasprostiranja samoga naselja, ulice istok-zapad, koje u središnjem trgu nalaze svoj utok i svoju cezuru. Kačićev trg uvjetovan je svim tim zatečenim prizorima i smjerovima.

Olga Pavlinović artikulirala je u svom projektu 1971., trg u tri „strofe” (koje su, doduše, očiti-

je na papiru, nego u prostornom doživljaju, gdje se elementi mnogolikosti neprekidno pretapaju s elementima jedinstva). Bitni element jedinstva prije svega je prostorni „okvir”. On se sastoji od spusta u opločenju i od kontinuiranih obodnih komunikacija. Vrlo plemenit spust u opločenju, malih deset centimetara, obilježava dotok (zaustavljanje) ulica, prati linije okolnih kuća (posebno fino registrirajući obli ugao jedne od njih), tako da trg, simboličnom, a ne prakticističkom gestom, sviješću, a ne iznudom, postaje bazen - projekcija svoga oplošja. Tom minimalnom intervencijom učinjeno je veoma mnogo. Brailleovim pismom za stopala naznačena je promjena brzine, mogućnost prekvalifikacije ponašanja. Tako mali zahvat gotovo je nezamisliv u doba fluorescentnih nadražaja i nadmetanja u decibelima. A efekt mu je potpun. Struktura je sačuvala svoje dijelove; oni su okupljeni, ali nisu izbrisani u korist vjetrometine. Deset centimetara

denivelacije pokazalo se dostatnima da „granici” osiguraju dvostruku ulogu: individualizacije i spajanja.

Trg je jedinstveno uokviren i komunikacijama sjever-jug. One su višestruko diferencirane. Neposredno uz kuće uspon je riješen cezuri-ranim stubama, koje formiraju neku vrstu intimnih „prikuća”. Taj je potez pokriven glatkim kamenim pločama. Niski zidići s uzidanim klupama odvajaju ga od „ceste”. Ta pješačka rampa popločena je oblucima, novim „tekstom” za korake. Funkcionalno, obluci sprečavaju sklizanje na jakoj kosini. Rafinirana i svrhovita raznolikost „nulte fasade” govori o sjajnom poznavanju lokalne tradicije. Premda su primjeri bezbrojni, dovoljno se podsjetiti na amblematično Vojno selo na Šipanu ili na pelješki Trstenik.

Od triju „strofa” jedinstvenoga trga najdonja je slobodna i ravna, ono što bismo nazvali po-

ljanom. Ona je povlašteno motrište i okupljalište. Omogućuje svaku brzinu, od maksimalne do nulte. Poljana je iskazana i posebnim opločenjem: sivim pravokutima u bijelom kamenu, strogim tepihom kojega koloristički binom proizlazi iz okolne građe i nadgradnje (brda i

arhitekture). U potpunoj ortogonalnosti toga prostora valja zamijetiti jugoistočni ugao, s njegovim dijagonalnim pristupom kroz koji na trg dopire i prisutnost mora. Taj dijagonalni smjer i zaobljeni ugao generiraju stanovitu baroknu energiju, silnicu koja se neće izgubiti do završetka cjeline.

Srednja „strofa” podudara se u širini s dimenzijama „tepiha” na poljani. Pravokutnog je oblika, ali su joj rezani uglovi. Ocrtna je ogradnim - potpornim - zidovima koji su, kao i svugdje na trgu, višenamjenski (sjednje). Rezani uglovi označuju nastavak i razradu dijagonalnih smjerova, koji barokiziraju strogu i jasnu strukturu kretanja.

Osnovna je veza s donjim prostorom široko stubište, postavljeno ne u osi trga, nego u izmaknutoj osi katedrale. Već ta asimetrija propileja snažno dinamizira prostornu kompoziciju. Uravnotežuje je dijagonalno postavljeno stubište s istočne strane. Ta je srednja sekvenca trga - njegov, do neke mjere, i parkovni dio - okvir Kačićevu spomeniku, svjetovnom protagonistu prostora (uz sakralnog protagonista, katedralu). Potpuna čistoća i sloboda donje plohe, poljane, ovdje se kom-

plicira odnosom triju terasa, popločenih i zelenih površina, stubišta i šetnica, ortogonale i dijagonale. Zanimljivo je primijetiti da je autorica u dizajniranju šetnica, u jednoj od neizvedenih varijanata projekta, primijenila optičku korekciju perspektive, njezin obrat, svojevrsni entazis, kako bi vizualno olakšala tegobu uspona. Cijeli ovaj središnji dio trga pun je brižno smišljenih veza i vizura, bogata ponuda poticajnih varijanata. Valja uočiti i kulturu autentičnog domaćeg zelenila (danas,

nažalost, zapuštenog). Unatoč obilju elemenata koji tvore ovaj prostor, on je pregledan i jasan, i ni u jednom trenutku ne prekida monumentalni ritam uspona cjeline prema kruni crkve.

Treća i najgornja „strofa” opet je bogato artikulirana, sa svojom terasom, stepenicama, još jednim dijagonalno postavljenim stubištem koje, poput rime, izvodi s trga na tržnicu. Čak suptilna promjena u vegetaciji - egzotične palme - označuje promjenu duhovnog naboja u prostoru. Ispod crkve, kao značajnu pojedinost, valja spomenuti „mletačku česmu” (u zadnje vrijeme predmet opsežnih, primjernih zaštitnih radova, koji su uključili i neke mikrourbanističke promjene⁴). Česma je nekad bila bitan komunalni punkt, a danas je gotovo skrovit uspomenski kutić - što se nažalost očituje i po mjestu u ovome opisu.

Pogled na tlocrt i fotografije svakako u hipu

zamjenjuje ovu preveliku količinu riječi. Riječi se teško mogu poredati u onaj strogi i višestruko rimovani sustav što ga djelo Olge Pavlinović predstavlja. Trg je simultani doživljaj mnogih pojedinosti. Protagonista koji se pažljivo uklanjaju jedni drugima, nikad se ne poništavajući, nego ističući jedni druge u dinamičnim odnosima. Raznolikih brzina kretanja, što je specifično i bitno za definiciju trga. Dobre i udobne, višenamjenske opreme izvanjskoga stana. Visoke vizualne animiranosti u svim razinama i smjerovima. Na trgu Olge Pavlinović ništa nije oktroirano, a sve je omogućeno. Mediteran se ovdje iznova stvorio intimnošću i svečanošću, obiljem i strogošću. U srcu Makarske Olga Pavlinović napravila je najviše što urbanist može, bogatstvo poticaja i izbora, prostor slobode.

Summary

Željka Čorak: The Kačić Square in Makarska, designed by the architect Olga Pavlinović - a contribution to the knowledge of Croatian cities

Not only in these parts, but in the world generally, has the twentieth century produced far bigger quantities of good architecture, than of good urbanity. The retreat of the city has become particularly manifest in the form of difficulties in the fact, that at the top of the crisis there is, in Croatia, an excellent example of an urbane town centre design - based on analyses and cognition of the historical (which means the natural, too) context. I am referring to the Kačić Square in Makarska, designed by the architect Olga Pavlinović (1927 - 1982), and her project that dates from 1970. This comes as a late, but a capital discovery to the author of this paper.

Her task was to design the central public space on a very difficult location. Not only for the reason

of it being situated on a slope, but because the protagonist of the scene is superimposed on the background of an appalling, almost surrealistic masif of the Biokovo. Almost, one could say: the space proper to human proportions had to be created on the grounds of non-human (or superhuman) proportions. The author articulated the square in three “rhymes“ (that make themselves more obvious when written down, then in one`s experience of the space, where the multiformation elements permanently crossfade with the unification elements).

The square presents the simultaneous experience of a multitude of details. Of the protagonist who evade one another with great care, never obliterating themselves, but emphasizing each other in dynamic relations; of diverse motion rhythm, specific and vital for the definition of the square; of good and comfortable, poly-functional fittings of the outer habitat; of the high visu-

al animation on all levels and in all directions, Nothing is imposed on the square of Olga Pavlinović, and everything is made possible. Mediterranean is here back again, with its intimacy and festivity, its abundance and strictness. In the heart of Makarska, Olga Pavlinović has done the utmost, an urbane architect can do, that is she gave a wealth of incentives and choices, a space of freedom.

Bilješke:

1 Frano Gotovac, In memoriam - Olga Pavlinović (1927.-1982.), „Čovjek i prostor“ 6/1982.

2 Goran Nikšić, Gradska česma u Makarskoj, „Makarsko primorje“ 1, str. 143-159, Makarska 1990.

3 isto

4 isto